

e-ISSN: 2651-3595

kalemlname

10. Yıl

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

10/19
Haziran 2025

DergiPark
AKADEMİK
SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL
SIA
Scientific Indexing Services

EBSCOhost
Academic
Resource
Index
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Cilt [Volume]: 10

Sayı [Issue]: 19

Haziran [June] 2025

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemlname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemlname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 200 kelime) ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 200 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

10. Yıl

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

Kur'an'da İki Farklı Kadın Karakter Bağlamında Mücadele: Havle bint Sa'lebe ve Züleyha*

Elmas PEHLİVANLI

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Kırıkkale, Türkiye

elms.711978@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9101-4920

Nurdane GÜLER

Doç. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

Kırıkkale, Türkiye

nurdaneguler@gmail.com

orcid.org/0000-0002-2133-9252

Öz

Bu çalışma, Kur'an'da hikâyeleriyle yer alan Havle bint Sa'lebe ve Mısır Azizi'nin karısı Züleyha karakterleri üzerinden mücadele temasını tefsir bağlamında incelemektedir. Havle bint Sa'lebe, kocasının kendisini haram kılmak maksadıyla zihâr uyguladığı bir hanım sahabidir. Cahiliye geleneğine dayanan zihâr, kadını mağdur eden bir çeşit boşama şeklidir. Bu uygulama, kadının ne mevcut evliliğini devam ettirmesine imkân veren ne de başka bir erkekle nikâhlanmasına izin veren katı ve adaletsiz bir uygulamadır. Kadını mağdur edip, çaresiz bırakan zihâr uygulamasına karşı girdiği hak arayışında Havle, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak adalet için bir mücadeleye girmiştir. Havle'nin bu mücadelesi, zihârı hükme bağlatmış ve nazil olan surenin ismini almasına sebep olmuştur. Mısır Azizi'nin karısı Züleyha ise nefsinin ve arzularının etkisiyle, Allah'ın çirkin gördüğü bir eylemi gerçekleştirmesi için hizmetlisi Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışarak büyük bir mücadele içine girmiştir. Züleyha, Yusuf'a karşı duyduğu beşerî zaafıyla her türlü tuzak ve iftiralarla onu zindana attırmaktan çekinmemiş; sonunda ise gerçeğin ağırlığı ile yüzleşmiştir. Züleyha'nın mücadelesi, onun içsel çatışmalarını ve Yusuf'un iffetini koruma çabasını gözler önüne sermektedir. Bu iki karakter karşılaştırıldığında Havle, adaletin, cesaretin ve hak arayışının simgesi olarak örnek bir mücadele içine girerken; Züleyha, beşerî zaaf ve ahlaki dersler içeren bir kıssa ile Kur'an'da yanlış bir mücadele örneği sergilemiştir.

Değerlendirme:

2 Dış Hakem (Çift Taraflı Körleme)

Benzerlik Taraması:

Bu makale, intihal.net ile taranmıştır. İntihal içermediği tespit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Makalenin yayın sürecinin tüm aşamalarında bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınmıştır.

Çıkar Çatışması:

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman:

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim:

kalemlnamedergi@gmail.com

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Yayıncı:

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Atıf:

Pehlivanlı, Elmas-Güler, Nurdane. "Kur'an'da İki Farklı Kadın Karakter Bağlamında Mücadele: Havle bint Sa'lebe ve Züleyha". *Kalemlname Dergisi* 10/19 (Haziran 2025), 77-95.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Havle bint Sa'lebe, Züleyha, Zihâr, Mücadele, Tuzak.

*Bu makale, Doç. Dr. Nurdane Güler danışmanlığında hazırlanan "Kur'an'da Olumlu-Olumsuz Kadın Karakterler" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Struggle in the Context of Two Different Female Characters in the Qur'an: Khawla bint Tha'labah and Zuleikha*

Elmas PEHLİVANLI

Postgraduate Student

Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

elms.711978@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9101-4920

Nurdane GÜLER

Assoc. Prof.

Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

nurdaneguler@gmail.com

orcid.org/0000-0002-2133-9252

Abstract

This study examines the theme of struggle in the context of exegesis through the characters of Khawla bint Tha'labah and the wife of the Egyptian Aziz, Zuleikha, as narrated in the Qur'an. Khawla bint Tha'labah was a female companion whose husband subjected her to the practice of *zihār*, an unjust form of divorce rooted in pre-Islamic traditions. This practice deprived women of both the opportunity to continue their marriage and the right to remarry, leaving them in a state of helplessness. In her struggle against the practice of *zihār*, which victimized and left women helpless, Khawla took her case to the Prophet Muhammad, seeking a just resolution through divine revelation. Her struggle led to the revelation of a Qur'anic ruling on *zihār*, and the surah addressing this issue was named after her case. On the other hand, Zuleikha, the wife of the Egyptian minister, driven by her desires, engaged in a struggle of a different kind-she attempted to seduce her servant, Yusuf (Joseph), despite the act being condemned by Allah. Overcome by human weakness, she resorted to deception and false accusations, ultimately having Yusuf imprisoned. In the end, she faced the weight of the truth. Zuleikha's struggle highlights her inner conflicts and Yusuf's unwavering commitment to chastity and righteousness. When comparing these two characters, Khawla emerges as a symbol of justice, courage, and the pursuit of rights, presenting an exemplary struggle. In contrast, Zuleikha, has set an example of wrong struggle in the Qur'an with a story that includes human weaknesses and moral lessons.

Reviews:

Two External Reviews (Double-blind)

Plagiarism Checks:

The article was checked with intihal.net and found to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This article was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

Scientific impartiality was maintained throughout all stages of the publication process.

Conflicts of Interest:

No conflict of interest was declared.

Funding:

No funding, grant, or other support has been received.

Complaints:

kalemlnamedergi@gmail.com

Licence:

CC BY-NC 4.0

Publisher:

Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Cite as:

Pehlivanlı, Elmas-Güler, Nurdane. "Struggle in the Context of Two Different Female Characters in the Qur'an: Khawla bint Tha'labah and Zuleikha". *Kalemlname Journal* 10/19 (June 2025), 77-95.

Keywords

Tafsir, Khawla bint Tha'labah, Zuleikha, *Zihār*, Struggle, Deception.

*This article is derived from the master's thesis titled "Positive and Negative Female Figures in the Qur'an" prepared under the supervision of Assoc. Prof. Nurdane Güler.

Giriş

Kur'an'ın perspektifine göre insanın yaratılışındaki temel gaye, Allah'a kulluk¹ ve imtihandır². Bu sebeple insanlar inanma duygusuyla yaratılmıştır.³ Bu anlayışla insanın layıkıyla Allah'a kulluk görevini yerine getirebilmesi ve nihayetinde imtihandan başarıyla çıkabilmesi için fitratından gelen inanma duygusuna sadık kalarak, olumlu hâl ve hareketlere yönelmesi ve olumsuz tavırlardan da uzak durması gerekir.⁴ Aksi hâlde en mükemmel şekilde yaratılmış olan insanın, kötü ahlâkı sebebiyle aşağıların en aşağısına düşebileceği gerçeği Kur'an'da açıkça vurgulanmaktadır.⁵ Burada vurgulanan nokta, insanın dünyevî duygularla ebedî olan ahiret hayatında hüsrana uğrayanlardan olmamasıdır.⁶

Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihinin önemli kesitlerini ve derslerini içeren kıssalarıyla, müminlere yol gösterici rehberlik eder. Bu kıssalar arasında, farklı yaşam koşulları ve inanç düzeyleriyle dikkat çeken kadın karakterler de yer alır. Bu karakterlerden bazıları, Allah'ın hoşnut olduğu ve davranışlarıyla örnek gösterilen olumlu karakterler olarak yer alırken, bazıları da ibretlik hikâyeleri ile olumsuz örnek oluşturmaktadır.

Kur'an'da isimleriyle anılmamakla birlikte ibret verici hayat hikâyeleriyle Havle binti Sa'lebe ve Züleyha karakteri, davaları uğruna verdikleri mücadeleleriyle iki farklı kadın karakter olarak insanlara önemli mesajlar sunar.

Bu çalışmada, Cahiliye Dönemi geleneklerinden olan zihâr uygulaması karşısında verdiği haklı mücadelesi ile Havle bint Sa'lebe ve şehvi arzularının peşine düşüp, Hz. Yusuf'u elde etme mücadelesine giren Züleyha'nın iki farklı kadın karakter olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu karakterler aracılığıyla, adaletin, sabrın, iffetin ve doğruluğun nasıl vurgulandığını ve tecelli ettiğini ortaya koymak çalışmanın hedefi durumundadır. Ayrıca Havle ve Züleyha'nın hikâyelerindeki müminler için taşıdığı dersler incelenirken, bu iki farklı karakterin mücadelesi üzerinden Kur'an'ın bireysel ahlâk konusundaki rehberliği de ele alınmıştır.

1. Hak Arayışının Simgesi: Havle bint Sa'lebe ve Mücadele Suresi

Havle bint Sa'lebe yahut Huveyle bint Sa'lebe, Mücadele Suresi'nin ilk dört ayetinin nüzulüne sebep olmasıyla tanınmış bir sahabidir. İsminin Havle bint Hâkim olduğu da söylenir. Hazrec kabilesinden olan Havle, Medine'de Müslüman olmuş, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra da ona biat etmiştir. Amcasının oğlu Evs b. Sâmî el-Ensârî (ö. 32/652-653) ile evli olan Havle'nin bu evliliğinden Rebî'adında bir çocukları olmuştur. Evs b. Sâmî el-Ensârî, Medine'nin tanınmış sahabilerinden Ubâde b. Sâmî'tin kardeşidir. Bedir ve Uhud gazveleri ile pek çok gazvede yer almıştır.⁷

¹ Kur'an Yolu (Erişim 11 Haziran 2023), ez-Zâriyât 51/56.

² el-Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/186; el-A'râf 7/141; el-Enfâl 8/28; Muhammed 47/31; el-Mülk 67/2; el-Kalem 68/17; el-İnsân 76/2 vd.

³ er-Rûm 30/30.

⁴ el-Bakara 2/197; el-En'âm 6/120; el-Mâide 5/2; en-Nahl 16/90.

⁵ et-Tîn 95/5.

⁶ el-Mâide 5/5.

⁷ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, 1430/2009), 1086; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-Nisâ* (İstanbul: Dâru't-Tibâatü'l-Âmire, 1294/1878), 1/ 205; M. Yaşar Kandemir, "Havle bint Sa'lebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/539.

Havle'nin yaşadığı olay şöyle rivayet edilir: Evs b. Sâmit, hayli yaşlanmış; ne söylediğini ne yaptığını bilmez bir hâle gelmiştir. Yine bir gün aralarında çıkan bir tartışma sonrasında Havle'ye öfkelenerek, Cahiliye geleneğinin bir boşama şekli olan ve kadını biçare bırakan zihârı, "Sen bana annemin sırtı gibisin."⁸ diyerek uygulamış ve evi terk etmiştir. Bir müddet kavmiyle vakit geçirip öfkesi geçtikten sonra eve dönen Evs, Havle ile birlikte olmak istemiştir. Fakat Havle, kendisiyle birlikte olmak için üzerine gelen ihtiyar ve güçten düşmüş olan Evs'i, söylediği sözden dolayı kendinden uzaklaştırır. Havle eşine, aralarında yaşanan bu durumu Hz. Peygambere izah etmesi gerektiğini bildirerek, Allah ve Resulü, haklarında bir hüküm verinceye kadar da birlikte olamayacaklarını söyler. Ancak Evs, durumu izah etmek için Hz. Peygamberin karşısına çıkmaya utanır ve bu sebeple Havle'nin gitmesini ister; Havle de cesur bir davranış sergileyerek eşiyle içinde bulundukları duruma bir çare bulmak üzere kendisi gider.⁹

Rivayete göre Hz. Peygamberin huzuruna çıkan Havle, ömrünün en güzel yıllarını ve tüm mal varlığını eşi ve evliliği uğruna harcadığını, ona evlâtlar verdiğini fakat yaşı ilerleyince kocasının kendisini anası gibi kıldığını anlatarak eşinden şikâyetçi olur.¹⁰ İçinde bulunduğu durumdan dolayı çaresiz olan Havle, Cahiliye Dönemi'nin bu çirkin geleneğinin İslam'daki hükmünü beklemektedir. Zira bu, İslam'da yaşanan ilk zihâr olayıdır. Bu noktada Hz. Peygamberin Havle'ye verdiği cevap, bu konuda Allah Teala'dan herhangi bir hükmün gelmediği ve artık eşine haram olduğu şeklindedir.¹¹ Hz. Peygamberden böyle bir cevap alan Havle, tekrar tekrar eşinin kendisine zihâr uygulamakla birlikte talaktan bahsetmediğini belirterek, yaşlı eşini tek başına koymak istemediğini ve evliliklerini devam ettirmek istediğini söyler.¹² Ayrıca Havle, ufak çocuklarının, eşinin yanında kalmaları durumunda eşinin onlara bakamayacağını, kendi yanına aldığı anda ise çocuklarını yoksulluk sebebiyle doyuramayacağını acı içinde anlatır. Bu evliliğin devamı konusunda daha net bir görüş bekleyen Havle, mücadelesinde ısrar eder ve Hz. Peygamberin yanından ayrılmaz. Ancak Havle ile Hz. Peygamberin konuşmaları tekrardan ibarettir. Farklı bir cevap vermeyen Hz. Peygamber ile Havle'nin karşılıklı konuşmaları bir müddet böyle devam eder.¹³

Bir rivayete göre, Hz. Peygamber Evs'i de huzuruna çağırarak, konuyu bir de onun tarafından

⁸ أنت علي كظهر أمي

⁹ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, nşr. Ebî Turab Âdil b. Muhammed & Ebî Amman İmâd İzzeddin Abbâs (Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1436/2015), "Talak", 17 (No. 2210); Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî (Dimaşk: Dâru'l Kalem, 2012), 7/246; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, thk. Ahmed Vanlioğlu vd. (İstanbul: Dârü'l Mizân, 2007), 15/7-8; Ebû'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, sad.&thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Beyrut: Dârü'l Kur'anîl Kerîm, 1981), 3/459; Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Celâleddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/70; Zihni, *Meşâhîrü'n-Nisâ*, 1/205.

¹⁰ Ebû'l-Hasen Mukâtil bin Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423/2002), 4/257; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/245; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'anî'l-azîm müsne'den 'anî'r-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: y.y., 1417/1997), 10/3342; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefâtîhu'l-Gayb* (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1425-1426/2005), 10/6533 (235); İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ'î'u't-tefsîr*, çev. Halil Aldemir vd. (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2011), 4/237; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 3/458; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/70.

¹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/6533 (235); Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 6/157-158;

¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246; Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (b.y.: Matbaa-i Osmaniye, 1329/1913), 719; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 3/458; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 6/157-158; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, 1992), 7/450-451.

¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 15/8-9; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/6533 (235); Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3/444; İbn Kayyim, *Bedâ'î'u't-tefsîr*, 4/237; Ayıntâbî Mehmed Efendi, *Tefsîr-i Tıbyân*, nşr. Mehmed Tâhir & Hasan Hilmi (İstanbul: Âlem Matbaası (Ahmet İhsan ve Şürekâsı), 1318/1900-1901), 3/175; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kurânî'l-Kerîm, 1981), 3/334; Kandemir, "Havle bint Sa'lebe", 16/539.

dinler, sonra kendisine bir haber ulaştırıncaya kadar Havle'ye yaklaşmaması gerektiği konusunda ikaz eder. Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber ile ısrarla mücadele eden fakat beklediği yanıtı alamayan Havle, "Yoksulluğumu, ihtiyaçlarımı ve yaşadığım güçlükleri Allah'a şikâyet ediyorum. Allah'ım, Peygamberin aracılığıyla bana vahyini gönder." diyerek Allah'a yakarmaya başlar ve içinde bulundukları duruma bir çözüm yolu göstermesini bekler. Havle henüz oradan ayrılmadan, Hz. Peygambere vahiy gelir ve Mücadele Suresi'nin ilk dört ayeti nazil olur.¹⁴

Mâtürîdî (ö. 333/944), Havle'nin Allah'a yakarışıyla ilgili iki farklı yorum getirir. Bunlardan ilki, Havle Hz. Peygambere derdini anlatıp şikâyetle bulunmakla aslında Allah'a başvurmuş olmaktadır. Çünkü Havle'nin amacı, Allah'ın Hz. Peygambere bir ayet göndermesiyle rahatlamaktır. İkinci yorumuna göre de Havle doğrudan Allah'a yakarıшта bulunmuş ve O'na dua etmiştir. Hz. Peygamberin kocasına haram olduğu görüşünü bildirmesi üzerine Havle başka bir çözüm yolu bulamamıştır. Bu sebeple Havle sıkıntısını Allah'a iletmış ve yalvarmıştır. Sonunda Allah, Havle'nin durumu hakkında bir ayet indirerek, zihâr kefaretinin ödenmesi durumunda eşlerin yeniden birleşmesine izin verildiğini Hz. Peygambere bildirmiştir.¹⁵ Nazil olan Mücadele Suresi'nin ilk dört ayetinde Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İçinizden karılarına zihâr yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve Resulü'ne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.¹⁶

Gelen bu ayetler, zihâr uygulamasının haksızlığını ve zihâr yapan kimsenin eşine geri dönebilmesi için gereken kefaretlere belirlemiştir. Havle açısından bakıldığında ise bu ayetler, onun cesaretini, mücadelesini ve Allah'a olan inancını yansıtır. Havle, kocasının kendisine yaptığı haksız zihâr uygulaması karşısında sessiz kalmamış, hakkını aramak için Hz. Peygambere başvurmuş, kendisine iki üç defa sen artık eşine haramsın demesine rağmen mücadelesinden dönmemiştir. Bu süreçte gösterdiği dirayet ve azim, onun adalet arayışında ne denli kararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Havle'nin bu mücadelesi, onun inancının ve Allah Teala'ya olan bağlılığının bir yansımasıdır. Allah'ın bu haksız uygulamayı ortadan kaldıran ayetleri indirmesi, Havle'nin duasının ve çabasının bir sonucudur. Havle, bu hak arayışında ilahi adaletin tecelli etmesini sağlamıştır.

Hz. Peygamber bu ayetlerle Havle'ye beklediği müjdeyi vermiştir. Ancak gelen müjde ile çözüm bekleyen bir durum daha söz konusudur ki, bu da gelen hükmün uygulama noktasındadır. Çünkü ayette eşlerini annelerinin sırtına benzeterek çirkin söz söyleyen erkeklerin bu yaptıklarından

¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/8-9; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1086; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 8/70; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fi tefsîri'l-Kur'an* (İstanbul: y.y., 1306/1888-1889), 4/260; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/451; Kandemir, "Havle bint Sa'lebe", 16/539.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/13-14.

¹⁶ el-Mücadele 58/1-4.

pişman olup tekrar eşlerine dönmek istediklerinde ya bir köle azat etmeleri ya peş peşe iki ay oruç tutmaları ya da altmış fakiri doyurmaları emredilmiştir.

Mücadele Suresi'nde yer alan zıhâr ayetlerinin nazil olmasıyla birlikte, Hz. Peygamberin zıhâr kefareti kime bildirdiği konusunda tefsir kaynaklarında iki farklı yorum yapılmıştır. Bir rivayete göre Hz. Peygamber, henüz oradan ayrılmadan yanıt bekleyen Havle'yi yanına çağırarak ve hakkında inen ayeti ona bildirmiştir.¹⁷ Havle, Allah'ın bu hükmüne çok sevinmekle beraber eşinin ayette geçen kefarete şartlarından hiçbirini yerine getirmeye gücünün yetmeyeceğini belirtmiştir. Havle, eşinin bir kölesi olmadığını, evin hizmetini de kendisinin sağladığını ve yaşlı olan Evs'in orucu da tutamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Havle'ye, kocasının fakirlere dağıtması gereken yiyeceği kendisinin vereceğini söylemiş ve bir vesk (ölçü) hurma vermiştir. Havle de bir vesk hurma kendisi ekleyerek fakirlere dağıtıp kefareti yerine getirebileceklerini söylemiştir. Havle bu davranışıyla da Hz. Peygamberin takdirini kazanmıştır.¹⁸

Buradaki rivayete şöyle bir yorum yapılabilir. Havle, kendi çabasıyla zıhârı hükme bağlatmasının yanında, hükmün uygulanışı noktasında da bir örnek tavır sergilemiştir. Havle, sorununa çözüm bekleyen bir kadın olarak gelen hükme razı olmuş ancak kefarete güç yetiremeyen eşi için bir vesk hurma kendisi de dağıtarak hükmün uygulanmasındaki samimi davranışını ve takvasını göstermiştir. Eşine destek olmak, evliliğini kurtarmak ya da çocukları ve kendi mağduriyetini gidermek adına sergilediği bu tavrıyla Havle, günümüzde basit meseleler sebebiyle evliliğini bitiren pek çok hanıma güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kefaretin kime bildirildiğiyle ilgili bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber Evs'i çağırıp, zıhâr kefareti olarak uygulanması gereken adımları ona açıklamıştır. Evs, Hz. Peygamberin kendisine bildirdiği köle azat etme, oruç tutma ya da yoksulları doyurma adımlarından sadece altmış fakiri doyurabileceğini, diğerlerine güç yetiremeyeceğini dile getirmiştir.¹⁹ Diğer bir rivayete göre ise Evs Hz. Peygambere, fakirleri ancak kendisinin yardımı sayesinde doyurmaya güç yetirebileceğini söylemiştir.²⁰

Tefsir kaynaklarındaki bu farklılık iki açıdan ele alınarak şöyle yorumlanabilir. Mücadele Suresi, Havle'nin Hz. Peygambere yaptığı şikâyet ve itiraz üzerine inmiştir. Bu bağlamda, Havle'nin bu sürecin başlangıcında aktif rol alması ve durumu doğrudan Hz. Peygambere iletmış olması, Havle'nin de kefarete hakkında bilgilendirilmesini mantıklı kılar. Ayrıca Havle, bu durumdan doğrudan etkilenen kişi olarak, Hz. Peygamberin ona kefarete şartlarını bildirmesi, Havle'nin de bu bilgiyi eşine iletmesi ve kefaretin yerine getirilmesinde destek olması açısından anlamlıdır. Ancak zıhâr kefareti, Evs'in yaptığı bir uygulama olması dolayısıyla doğrudan onun sorumluluğundadır. Bu nedenle, Hz. Peygamberin bu şartları doğrudan Evs'e iletmesi, onun yapmış olduğu bir yanlışı kabul edip yükümlülüğünü yerine getirmesi, aile içindeki sorunların çözümü için gerekli adımlardan biridir. Her iki açı da dikkate alındığında, Hz. Peygamberin Evs'i bilgilendirmesi daha

¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 15/14; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 3/459; Sü-yûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/70.

¹⁸ Ebû Dâvûd, "Talak", 17 (No. 2214-2215); Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246-247; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm* (Beyrut: Dâru İbnu Hazm, 1420/2000), 1836; Sü-yûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/71; Kandemir, "Havle bint Sa'lebe", 16/539.

¹⁹ Ebû Dâvûd, "Talak", 17 (No. 2219); Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 15/14.

²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 15/14-15; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/6533 (235); İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 1837; Sü-yûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/72.

mantıklı görünürken, Havle'nin de bu süreçte yer alması, sürecin bir parçası olması açısından önem arz etmektedir.

1.1. İslam'ın Kadına Verdiği Değer: Havle bint Sa'lebe'nin Hak Arayışı

Havle bint Sa'lebe, verdiği mücadele sonrasında zihârî hükme bağlatmış ve böylece Cahiliye geleneğinde uygulanan bu çirkin âdeti sona erdirmiştir.²¹ Bununla birlikte Mücadele Suresi'nin nazil olması ve kocasının kendisine uygulamış olduğu zihâr konusunda çözüm arayan ve bunun için Hz. Peygambere karşı ısrar eden Havle'yi Allah'ın desteklemesi, İslam'ın kadına gösterdiği değeri vurgulaması bakımından da son derece önemlidir.

Taberî'nin (ö. 310/923) Ebû Dâvûd'tan (ö. 275/889) naklettiği şu rivayet, Havle'nin İslam'ın kendisine vermiş olduğu hakkı uygulama noktasında bir kadın olarak cesaretini gösteren bir örnektir. Sahabeden, karısına zihâr uygulayan Seleme b. es-Sahr el-Ensari şöyle söyler:

Ben, kadınlarla münasebet bakımından başka erkeklerde bulunmayan bir güce sahiptim. Ramazan ayı gelince geceleyin hanıma yaklaşıp, kendimi ondan çekip alamam da bu işi gündüze kadar devam ettiririm korkusuyla Ramazan'ın sonuna kadar karıma zihâr yaptım. Bir gece karım bana hizmet ederken onun vücudunun bir yeri açıldı. Ben de gördüm. Bunun üzerine kendimi tutamadım ve işi bitirdim. Sabah olunca kavmime gittim ve onlara durumu anlattım ve dedim ki: "Beni Resulullah'a götürün ona durumumu anlatayım." Onlar da "Hayır vallahi biz bu işi yapmayız. Hakkımızda ayet ineceğinden veya Resulullah'ın bize, utancı bizden sonra da devam edecek bir söz söyleyeceğinden korkarız. Fakat sen git neyi uygun görüyorsan onu yap." dediler. Bunun üzerine çıkıp Resulullah'a gittim ve durumu anlattım...²²

Bu rivayete göre Seleme b. es-Sahr el-Ensari ve bazı erkek sahabiler, karşılaştıkları sorunlar nedeniyle Hz. Peygamberin huzuruna çıkmaya çekinirken; Havle, kadın olmasına rağmen Hz. Peygambere başvurmuş ve Allah'tan yardım dilemiştir. Havle, Hz. Peygambere derdini açıkça ifade etmiş ve hakkını savunmada cesur davranmıştır. Bu bağlamda bir kadın olarak cesaretiyle öne çıkan Havle, yaşadığı haksızlık karşısında Allah'ın adaletine ve Hz. Peygamberin rehberliğine güvenmiştir. Havle, zihâr uygulamasının getirdiği mağduriyetin giderilmesi için çabalamıştır. Bu hanım sahabe, üzerine ayet inmesinden korkmak yerine, içinde bulunduğu mağduriyeti için Allah'ın adaletinin tecelli edeceğine olan inancı ile hareket etmiştir. Bu bağlamda Havle'nin cesareti ve inancı, İslam tarihinde önemli bir örnek teşkil etmektedir.

2. Züleyha: Beşerî Zaafın Mücadelesi

Kur'an'da Züleyha ismi geçmemekle birlikte Yusuf Suresi'nde Mısır Azizi'nin eşi olarak yer verilir. Tevrat'ta yine Züleyha'nın ismi geçmezken, Mısır Azizi'nden Potifar ismiyle bahsedilir. Ancak İslam'ın gelişinden sonra Yahudi edebiyatında Züleyha olarak bilinmektedir. Arapça

²¹"İçinizden karılarına zihâr yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır..." el-Mücadele 58/2; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/246-247; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/16-20; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (yy.: Dârü'l-Hicr, 1432/2011), 15/393.

²²Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, nşr. Fethullah Kahraman (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), "Talak", 25 (No. 2062); Ebû Dâvûd, "Talak", 17 (No. 2214); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-Kebîr Sünen-i Tirmizî*, thk. Merkezü'l-Buhûs ve Tekniyyetü'l- Ma'lûmât (Kahire: Dârü't-Ta'sîl, 1437/2016), "Sureti'l-Mücadele", 58 (No. 3614).

kaynaklarda ise Potifar'ın ismi, Kıtîr, Katîr, Itfir, Kuteyfer olarak, eşi de Zeliha/Züleyha ya da Râîl/Raîlâ ismi ile anılmıştır. Türkçe ve Farsça mesnevilerde ise Zeliha ismi daha çok kullanılır. Mesnevilerin bazılarında ise Zelhâ, Zilha olarak geçtiği görülmektedir.²³

Züleyha'nın hikâyesi, Kur'an'da en güzel kıssa olarak ifade edilen Yusuf Suresi'nin içinde yer alır. Bu kıssa, içinde ahlaki dersleri barındırırken, tefsir kaynaklarına bakıldığında Züleyha hakkında farklı yorumlar yapıldığı görülür. Züleyha'nın karakteri ve eylemleri, her yorumda farklı perspektiflerle ele alınarak Kur'an'ın zengin hikâye anlatıcılığına katkıda bulunur.²⁴

Yusuf Suresi'nde Züleyha'ya ilişkin bilgiler, Yusuf'un Mısır'a köle olarak satılmasıyla başlar. Bu süreç, Züleyha'nın Yusuf'a karşı beslediği güçlü duygular ve nefsanî arzularla dolu mücadelesinin temelini oluşturur. Ayette geçtiği üzere Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra bir kervan tarafından bulunur ve Mısır'da bir köle pazarına götürülür. Köle pazarında Yusuf'u gören Aziz (Mısır veziri), onu satın alır. Mısır'da Yusuf'u satın alan Aziz, Züleyha'ya, onun ileride kendilerine yararı dokunabileceğini ve belki de evlat edinebileceklerini söyler.²⁵ Ancak İbn Ebû Hâtim'in İbn Zeyd'den bildirdiğine göre Yusuf'un ergenlik çağına gelmesiyle birlikte güzelliğinden etkilenen Züleyha, onu elde etmek için tuzaklar kurar.²⁶ Kur'an'da bahsi geçen bu kıssa hakkında müfessirlerin yapmış olduğu yorumlarda, Züleyha'nın aşkı ve Yusuf'a karşı kurmuş olduğu tuzaklarla dolu bir mücadeleden bahsedilir.

2.1. Şehevi Arzular ve İmtihan: Züleyha'nın Köşkünde Hz. Yusuf'a Kurulan Tuzak

Kur'an'da belirtildiği gibi Aziz, Yusuf'u evlat edinmek amacıyla saraya getirir. Ancak rivayete göre Züleyha, zamanla gençliği ve güzelliğinden etkilendiği Yusuf'a karşı derin bir arzu duymaya başlar. Yusuf'a beslediği hislerinin tesiriyle onunla birlikte olmak ister.²⁷ Şehvetinin esiri olan Züleyha, kapıları kapatır ve Yusuf'u kendisiyle birlikte olmaya zorlar. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi. Kapıları iyice kapattı ve 'Haydi gel.' dedi. O da 'Haşa, Allah'a sığınırım! Kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!' dedi."²⁸

²³ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2117; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3760 (90); İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 2/244-245; *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2020), Yar. 39: 7-12.; Zehra Öztürk, "Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/552.

²⁴ Bu yorumlar içinden Bursevî'nin (ö. 1137/1725) tefsirinde yer alan rivayetler oldukça detaylıdır. Bursevî'de geçen rivayetlere göre Mağrib Hükümdarı'nın kızı olan Züleyha, bir gece rüyasında çok yakışıklı bir genç görür ve o genç kendisinin Mısır Azizi olduğunu söyler. Gördüklerinin etkisiyle uykusundan uyanan Züleyha'nın o günden sonra hâlinde bir değişim meydana gelir. Züleyha'nın hâlindeki bu değişim zamanla ailesi ve çevresinde bulunan tüm insanlar tarafından da fark edilir. Bu duygular içindeyken çevre ülkelerin hükümdarları tarafından kendisine evlilik teklifleri gelen Züleyha, bunların hepsini reddeder ve rüyasında gördüğü genç olduğunu zannederek sadece Mısır Azizi'nin teklifini kabul eder. Babası da birçok çeyizle birlikte Züleyha'yı Mısır'a gönderir. Görkemli bir karşılama sonunda Aziz'le karşılaşan Züleyha, onun rüyasındaki genç olmadığını anlar. Ancak Züleyha, artık Aziz'in karısı olarak saraya yerleşmiştir. Bursevî'de Züleyha hakkında verilen bilgiler, Yusuf'un hikâyesinin anlatılmasıyla devam eder. Yusuf'un hikâyesi ise onun gördüğü bir rüya ile başlar. Bu kıssaya göre Yusuf'un rüyasını yorumlayan babası Yâkub, ondaki peygamberlik ışığını fark eder. Bunu duyan ağabeyleri tarafından kışkırtılan Yusuf, tuzak kurularak bir kuyuya atılır. Oradan geçen bir kervan sayesinde kuyudan çıkarılan Yusuf, Mısır Azizi'nin onu satın almasıyla saraya getirilir. Züleyha, Aziz'in sarayına getirilen Yusuf'u görür; bir süre sonra da henüz evlenmeden rüyasında görüp âşık olduğu gencin, Yusuf olduğu fikrine kapılır. Yıllar geçtikçe, evli bir kadın olduğunu bile umursamadan Yusuf'a olan ilgisini arttıran Züleyha'nın bu beşerî zaafı, çevresindekiler tarafından da anlaşılmaya başlar. Bu yoruma göre Bursevî, Züleyha'nın Yusuf'a olan tutkusunu, gördüğü rüya ile ilişkilendirir. Ancak Bursevî'de yer alan bu bilgiler için bir kaynak gösterilmemiştir. Zira diğer tefsir kaynaklarında böyle bilgi de mevcut değildir. Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/154-155.

²⁵ Yusuf 12/15, 19-21.

²⁶ Yusuf 12/22-23; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2120.

²⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3764 (94); İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 2/245; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 4/519.

²⁸ Yusuf 12/23.

Söz konusu ayette “kapılar” ifadesi geçmekle birlikte, kapıların sayısı belirtilmemiştir. Ancak Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286), Bursevî gibi bazı müfessirlerin tefsirlerinde, Züleyha'nın Yusuf'u kovalarken kapattığı kapıların sayısının yedi olduğu ifade edilir.²⁹ Yedi sayısı bilindiği üzere Arapçada çokluktan kinaye olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda, kapıların sayısının çokluğu, Züleyha'nın Yusuf'u elde etme konusundaki ısrarını yansıtır. Diğer taraftan, Yusuf'un Züleyha'nın ısrarı karşısındaki direnci ve kararlılığı, onun güçlü iradesini gösterir. Bu hikâye, her iki karakterin de belirgin özelliklerini ve mücadelelerini gözler önüne serer.

Kıssanın devamında Hz. Yusuf, Züleyha'nın ısrarı karşısında ondan kurtulmak için kapıya doğru koşmaya başlar. Züleyha da onun kaçmasına engel olmak maksadıyla peşinden koşar ve gömleğini arkasından çekerek yırtar. Bu hâl üzereyken kapının önünde Aziz ile karşı karşıya gelirler. Züleyha kendisini temize çıkarıp masum göstermek için hemen söze başlar ve kendisine saldıranın Yusuf olduğu iftirasını atar. Bunun üzerine onun bir zindana atılması veya kırbaçlanması gibi can yakıcı bir azap yapılmasını önerir. Yusuf da Züleyha'nın bu iftirası karşısında hemen kendisini savunmaya geçer ve asıl suçlunun Züleyha olduğunu, kendisiyle birlikte olmak istediğini, hatta peşinden koşarak gömleğini yırttığını söyler.³⁰

Burada Aziz'e yakalanmanın korkusuyla panikleyen Züleyha, kendini kurtarma çabasıyla suçu Yusuf'a atmış ve cezalandırılması için bazı önerilerde bulunmuştur. Bu ayetleri yorumlayan Râzî'ye göre Züleyha, Yusuf'a karşı beslediği duygular sebebiyle ilk olarak “zindanı” zikredip, ardından “acı verici azabı” dile getirmiştir ki burada bir kinaye vardır. Çünkü seven bir kişi, sevdiğine zarar vermek istemez. Ayrıca Züleyha, Yusuf'a bu iki seçenektan birinin uygulanması gerektiğini doğrudan söylemek yerine, Yusuf'u kötülük ve acıyla anmaktan kaçınmıştır. Bunun yanı sıra Züleyha, durumu hafifleterek “hapsedilmeden” bahsetmiştir. Râzî'ye göre hapis, bir gün olabileceği gibi daha kısa bir süre için de olabilir. Çünkü sürekli zindana atılma anlamı bu ifadelerle aktarılamaz; daha uygun bir ifade, “Onun zindana atılanlardan biri olarak kılınması gerekir.” şeklindedir. Râzî bu görüşüne, Firavun'un Musa'yı zindanla tehdit ederken söylediği sözleri delil olarak gösterir.³¹

Râzî'ye göre, Züleyha'nın ceza önerileri arasında ilk söylediği zindan cezası, diğer ceza önerisine göre daha hafif bir cezadır. Ancak Yusuf'un zindanda uzun bir süre kaldığı göz önüne alındığında, zindan cezasının çok da hafif bir ceza olmadığı görülmektedir.³² Züleyha burada, durumu kendi lehine çevirmek maksadıyla Yusuf'a iftira atarak, bencilce bir davranış sergilemiştir. Çünkü Züleyha, kocası Aziz'e yakalanmanın korkusuyla panikleyerek endişeye kapılmış, kendini koruma içgüdüleriyle hareket etmiştir. Yusuf'un kendisine direnmesi ve ona boyun eğmemesi belki de Züleyha'nın öfkesini tetiklemiş ve bu nedenle suçu Yusuf'a atmaya karar vermiştir.

²⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 509; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/3764 (94); Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 312; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/155.

³⁰ Yusuf 12/25-26.

³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/3772 (102). “Andolsun, eğer benden başka bir Tanrı edinirsen, seni muhakkak ve muhakkak zindana atılanlardan ederim.” Suarâ 26/29.

³² Yusuf'un zindanda ne kadar süre kaldığı ayette açıkça belirtilmemektedir. Üç, beş, yedi veya dokuz yıl gibi çeşitli süreler öne sürülmüşse de kesin süre net olarak bilinmemektedir. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/461; İbn Ebû Hâtim'in aktardığına göre, Tâvus ve Dahhâk'tan gelen rivayetlerde, ayette bahsedilen birkaç yılın on dört yıl olduğu belirtilmiştir. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2150.

Ayetin devamında, Züleyha'nın ailesinden birinin olayın çözülmesi için şahitlik yaptığı; gömleğin nasıl yırtıldığını kontrol ederek, doğruyu tespit etmeyi önerdiği belirtilir.³³ Taberî, İbn Ebû Hâtim ve Süyûtî'nin Katâde'den bildirdiğine göre gömleğin yırtılma şekli, olayın kim tarafından başlatıldığını göstermektedir. Eğer gömlek önden yırtılmışsa bu, Züleyha'nın doğru söylediği anlamına gelir, Yusuf suçludur. Ancak gömlek arkadan yırtılmış ise, o zaman Yusuf'un doğruyu söylediği ve Züleyha'nın ona saldırdığı anlaşılacaktır.³⁴ Züleyha'nın ailesinden şahitlik eden bu kişinin kimliği konusunda da birkaç farklı görüş bulunmaktadır.³⁵ Ancak burada önemli olan husus, şahidin kimliğinden ziyade olayın açığa çıkış şeklidir. Yusuf'un gömleğinin yırtılmış olması, olayın detaylarını anlamamıza yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda Züleyha'nın Yusuf'u elde etme konusundaki ısrarını ve kararlılığını da gözler önüne serer. Bu durum, Züleyha'nın arzularının ne kadar güçlü olduğunu ve Yusuf'un iffetini koruma çabasını daha belirgin kılar. Şahitlik eden kişinin kimliği konusunda farklı yorumlar olsa da olayın açığa çıkma süreci, Yusuf'un masumiyetini kanıtlayan önemli bir olaydır. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olması, onun kaçmaya çalıştığını ve Züleyha'nın iftirasının geçersizliğini ortaya koyar.

Ayette bildirildiğine göre şahidin bu sözleri sonrasında gömleğin arkadan yırtıldığını gören Aziz, karısının kurduğu tuzağı ve Yusuf'a atılmış bir iftira olduğunu anlar. Olayın iç yüzünü anlayan Aziz, Yusuf'u yaşananların gizli kalması konusunda uyarırken, Züleyha'ya da günahlarının affı için tövbe etmesini, çünkü günahkârlardan olduğunu söyler.³⁶ Burada Mısır Aziz'inin, karısına günahından dolayı tövbe etmesi için uyarıda bulunduğu sözler, müfessirler tarafından Mısır halkının, putperest olmalarına rağmen Allah inancına da sahip oldukları şeklinde yorumlanır. Yusuf'un, zindan arkadaşlarına: "... Ayrı ayrı ilahlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?" sözleri de yine bu görüşü destekler nitelikte bir delil olarak gösterilir.³⁷

Bu olaya farklı bir pencereden bakan Râzî, Aziz'in Züleyha'ya tövbe etmesini söyledikten sonra ayetin devamındaki "... çünkü sen günahkârlardan oldun." sözleriyle, aslında karısının daha önce de birçok kez hata işlediğini bildiğini, bu sebeple Yusuf'un değil de Züleyha'nın suçlu olduğu kanaatine vardığını belirtir.³⁸ Ayrıca müfessirlerin yorumuna göre Aziz, kıskançlığı olmayan bir koca olması dolayısıyla karısından sadece Allah'tan affını istemekle yetinmiştir.³⁹ Bu konuda farklı bir görüş bildiren Seyyid Kutub'a (ö. 1386/1966) göre ise Aziz'in yönetici konumunda olması, ona büyük bir güven ve otorite hissi vermiştir. Aziz, bu otoriteyi koruma amacını güderken, Züleyha'nın davranışlarını eleştirmek veya onu cezalandırmak yerine, olayı sessizce örtbas etmeye çalışmıştır.⁴⁰

Müfessirlerin bakış açısı şöyle bir yorumu da akıllara getirebilir. Kıskanç olmayan, kendi statüsünü düşünen Aziz'in, karısına ceza vermemesi ve olayı örtbas etmeye çalışması belki de

³³ Yusuf 12/26-27.

³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/445; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2129; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 4/526.

³⁵ Bazı müfessirler, bu akrabanın Züleyha'nın amcasının oğlu olduğunu belirtmiştir. Başka tefsirciler de olayın esas şahidinin gömleğin yırtılma şekli olduğunu vurgulamışlardır. Bazı rivayetlerde ise bu şahidin beşikteki bir bebek olduğu ileri sürülmüştür. Ayette geçen "kadının ailesinden biri" ifadesi, olayın tarafsız bir gözle incelenmesini sağlayan bir şahidi işaret etmektedir. Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/330; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/294; İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 2/247.

³⁶ Yusuf 12/28-29.

³⁷ Yusuf 12/39; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/296; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3774 (104); *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 3/227.

³⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3774 (104).

³⁹ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2130; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/296; Zemahşerî, *Keşşâf*, 512; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3774 (104); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 4/527.

⁴⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 6/205.

Züleyha'nın Yusuf'a olan arzularının ve eylemlerinin devam etmesine zemin hazırlamış ve Yusuf'u elde etme mücadelesinde onu cesaretlendirmiştir. Züleyha'nın bu olay sonrasında Yusuf'u elde etmek için kurduğu tuzaklar da bu görüşün doğru olabileceğini akıllara getirmektedir.

2.2. Yanlış Yolda Hak Arayışı: Züleyha'nın Planı ve Kadınların Şaşkınlığı

Tefsir kaynaklarında ifade edildiği üzere her ne kadar Züleyha'nın skandalı, sarayda zamana bırakılmış ve eşi tarafından gizli tutulmaya çalışılmış olsa da yerin kulağı var misali sarayın içinde başlayan dedikodular kulaktan kulağa tüm şehre yayılır.⁴¹ Şehirli kadınlar, çıkan bu dedikodularda "...Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile birlikte olmak istiyormuş; (Yusuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz..." sözleriyle yaptıklarından dolayı onu ayıplamışlardır.⁴² Seyyid Kutub'a göre bu kadınlar, Aziz'in eşinin bu skandalla toplumun diline düşmesini ve bu meselenin herkesçe bilinmesini hoş karşılamamışlardır. Çünkü aristokrat çevrede, işlerin kapalı kapılar ardında gizlice yapılması değil, tam tersine böyle bir skandalın açıkça ortaya çıkması eleştirilmektedir.⁴³

Aristokrat çevrenin bir mensubu olan Züleyha da kendisi hakkında çıkarılan dedikodulardan rahatsız olup, bu kadınları evine davet ederek, dedikoduların önüne geçmeye çalışmıştır. İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Zühaylî'nin (ö. 1437/2015), Muhammed b. İshâk'tan aktardığına göre ise dedikoduyu yayan kadınlar, aslında Yusuf'un güzelliğini duymuş ve kendileri de Yusuf'u görmek niyetiyle bu söylentiye yaymışlardır. Züleyha'ya karşı yapılan bu durum bir tuzaktır. Yapılan bir rivayete göre de bu kadınların yaptığı hileyi Züleyha'nın hissettiği ve davetiyle onlara karşı bir tuzak kurduğu da ifade edilir.⁴⁴

Ayette belirtildiği üzere Züleyha, kendisi hakkında dedikoduları çıkaran kadınları evine davet eder. Onların yaslanıp rahat edebilecekleri minderler, ikramlık yiyecekler, içecekler, meyveler hazırlar, ellerine de birer bıçak verir.⁴⁵ Zemahşerî'ye göre Züleyha burada, sadece kadınlara değil, aynı zamanda Yusuf'a da bir tuzak kurmuştur. Bu görüşe göre bir taraftan kadınlar rahat minderlerinde otururken Yusuf'un güzelliğine hayran olacak ve ellerindeki bıçaklar diğer ellerinin üzerine düşerek, elleri kesilecektir. Diğer taraftan da Yusuf içeri girdiğinde eli bıçaklı kadınları görüp, onların kendisine zarar verebilecekleri düşüncesiyle, Züleyha'nın tuzağından korkacak ve böylece onun arzusunu yerine getirecektir.⁴⁶

Zemahşerî'nin, kadınların Yusuf'u görünce 'ellerindeki bıçakların diğer ellerinin üzerine düşmesi' şeklindeki yorumu, olayın dramatik etkisini artırmayı amaçlayan edebî bir tasvir olabilir. Zira Kur'an'da, Yusuf'un güzelliği karşısında kadınların ellerini kestikleri belirtilir. Zemahşerî'nin

⁴¹ Mukâtil'in rivayetine göre bu kadınlar sarayın çalışanlarından hayvanların bakımı ile ilgilenen seyisin, fırıncının, hâcibin, zindanlara bakan görevlinin, içecek servisinde bulunan hizmetlinin eşleridir. Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/331; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3775 (105); Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/160; Kutub, *Fî Zılâlî'l-Kur'an*, 6/253.

⁴² Yusuf 12/30.

⁴³ Kutub, *Fî Zılâlî'l-Kur'an*, 6/253.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*, 2/248; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr fî'l-akîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1432/2011),

⁴⁵ Yusuf 12/31. O dönemin üst düzey insanların yemeklerini yaslanarak rahatlarına düşkün bir şekilde yedikleri söylenir. Bu sebeple insanın bir yere yaslanarak, sol eliyle yemek yemesi yasaklanmıştır. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 7/298; Zemahşerî, *Keşşâf*, 513; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 313; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/161; Vehbe ez-Zühaylî, *Tefsîrü'l-Vecîz ve me'ahü Esbâbü'n-Nüzûl*, çev. Hacı İnan (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013), 2/334.

⁴⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 513.

ifadesi, bu olayı sadece daha çarpıcı ve görsel olarak kuvvetli bir anlatımdan ibaret görünmektedir.

Züleyha'nın kadınlara kurduğu bu tuzaktaki espri, bıçakların keskinliğinde yatmaktadır denilebilir. Çünkü kadınlara verilen bıçakların çok keskin olması, onların tehlikeyi fark edemediğini ellerini kesmelerine yol açar. Bu durum, Yusuf'un güzelliği karşısında kadınların ne denli büyülendiklerini ve dikkatlerini tamamen kaybettiklerini gösterir. Züleyha, kadınlara bıçak verirken onların dikkatsizliklerini ve Yusuf'un güzelliğini kullanarak onları kendi planına dâhil eder. Kadınlar, meyveleri soymaya çalışırken Yusuf'un etkileyici varlığı karşısında öylesine şaşkına dönerler ki, ellerini keserler. Bu da Züleyha'nın planının ne kadar ayrıntılı ve zekice kurgulanmış olduğunu gösterir.

Züleyha'nın bu planı, Yusuf'un güzelliğini ve etkileyciliğini vurgulamanın yanı sıra, diğer kadınların da ona karşı aynı hisleri beslediğini göstermek ve kendi davranışlarının anlaşılmasını sağlamak amacıyla yapılmış bir hamledir. Böylece Züleyha, Yusuf'un çekiciliğinin ne denli güçlü olduğunu, kadınların kendi ellerini kesmeleriyle ispatlamış olur.

Züleyha'nın kurduğu tuzak işlemeye başlar. Meyvelerini eline alıp kesmeye başlayan kadınlar, tam o sırada Züleyha'nın emriyle içeri giren Yusuf'u karşılarında gördüklerinde, onun güzelliği karşısında öylesine şaşkına dönmüşlerdir ki, ellerini yaraladıklarının farkına bile varmazlar. Kadınların şaşkınlığı Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Haşa Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!"⁴⁷ Müfessirlere göre Yusuf'u gördükleri anda hayrete düşen ve adeta büyülenmiş gibi olan kadınları fark eden Züleyha, bu kadınların karşısında zafer kazandığını hisseder. Bu zafer duygusuyla Züleyha, saraya davet ettiği kadınlar karşısında utanmaz. Yusuf kendisine dirense de sonuçta ona hükmedebileceğini düşündüğü için böbürlenir. Bu nedenle Züleyha kadınlara dönerek: "Siz bir kere görmekle bu hâl'e geldiniz, ya ben ne yapayım." der.⁴⁸

Buna göre Yusuf'un güzelliği karşısında hayranlıklarını gizleyemeyen kadınlar, onun insanüstü bir varlık olacağı kanaatine kapılırlar. Kadınların bu hâli, Züleyha'nın kendi haklılığını onlara göstermek için yeterli bir delildir. Böylelikle kadınlar, kendilerini ayıplayıp dedikodularını yayamayacaklarına göre bundan sonra da Züleyha hakkında dedikodu yapamayacaklardır. Dolayısıyla Züleyha, kadınlara kurmuş olduğu bu tuzakla amacına ulaşmıştır. Züleyha bu sayede dedikoduların önüne geçmeye çalışarak, yitirmiş olduğu itibarını da kazanacaktır. Züleyha, kadınlarla ilgili planını gerçekleştirmiştir. Fakat nefsinin esiri olan Züleyha'nın asıl amacı, ısrarla çirkin arzusunu gerçekleştirmek için Yusuf'u ikna etmektir.

Kur'an'da bildirildiğine göre Züleyha, kadınlara; "İşte hakkında beni kınadığınız kişi budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Ant olsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır."⁴⁹ der.

Seyyid Kutub Züleyha'nın bu ısrarını, kibirli bir tutum, şantaj ve tehdit yoluyla yapılan bir

⁴⁷ Yusuf 12/31.

⁴⁸ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2137; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'Azîm*, 982; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 4/530; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/255.

⁴⁹ Yusuf 12/32.

başka ayartma girişimi olduğunu söyler.⁵⁰ Bursevî'nin yorumuna göre ise Züleyha, bu sözlerle suçunu itiraf etmiş, ancak yaptıklarından dolayı da hâlâ pişman olmamıştır. Ayrıca Züleyha, tehdit dolu konuşmasını kadınların yanında yaparak bu olayı insanlardan gizlemediğini ve hiçbir şeyden korkmadığını Yusuf'a bildirmek istemiştir. Öyle ki sonunda Yusuf'a bir çıkış kapısı kalmasın ve orada bulunan kadınlar da Yusuf'a nasihat ederek Züleyha'nın emrine itaat etmesini istesin.⁵¹ Kendisine hayranlığını belli eden bu kadınların hile ve tahrikleri karşısında onlara meyletmekten korkan Yusuf, hemen Rabbine sığınmış ve şu sözlerle kendisini himaye etmesini Allah'tan niyaz etmiştir: "Yusuf, 'Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, korkarım ki, onlara meyleder ve cahillerden olurum.'" ⁵²

Yusuf'un bu yakarışına Râzî şöyle bir yorum getirir: "Çok güzel olan Züleyha, aşkına karşılık tüm malını mülkünü Yusuf'un uğruna harcamaya hazırdır. Kadınlar bir araya gelmiş, Yusuf'u bu konuda ayartmak, aklını çelmek için baskı yapmış her türlü yolları denemişlerdir. Kadınlar bu hususta tuzak kurmakta çok kararlıdır. Yusuf, artık kadınların da desteğini alan Züleyha'nın kendisine zarar vereceğinden endişelenmiş, korkuya kapılmıştır. Tüm bu kaygılar Yusuf'un, bu kadının talebini kabul etme arzusu ile onu reddetmekten duyduğu endişeyi birlikte ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Yusuf, düşüncelerinin kendisini etkileyeceğinden korkmuştur. Böylesine büyük bir imtihanın içerisinde olan Yusuf, işte o anda Rabbine yalvarmış ve himayesine sığınmıştır."⁵³

Züleyha'nın akrabasından bir kişinin Yusuf'un suçsuz olduğuna şahitlik etmesi, gömleğinin arkasından yırtılması, kadınların onu gördüğünde ellerini kesmiş olmaları gibi tüm deliller masumiyetini ortaya koymasına rağmen Aziz ve adamları, saray dışında yayılmaya başlayan dedikoduların önüne geçebilmek maksadıyla, Yusuf'u bir süreliğine zindana atmışlardır. Böylelikle Yusuf'un artık zindan hayatı başlamıştır.⁵⁴ Ancak, Yusuf'un "Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir..."⁵⁵ sözleriyle belirtmiş olduğu gibi Züleyha'nın sarayı ona zindana çevirmesi, Yusuf'un zindandaki hayatı daha huzurlu bir ortam olarak görmesine vesile olmuştur. Çünkü Züleyha'nın talebi, Allah'ın yapılmasını kesin bir dille yasakladığı çok çirkin ve kötü bir eylemdir.⁵⁶

2.3. Gerçeklerin Açığa Çıkışı: Züleyha'nın İtirafı ve Yusuf'un Kurtuluşu

Yusuf artık zindana düşmüştür. Zühayli, Yusuf'un zindan hayatıyla ilgili medrese ifadesini kullanır. Bu yoruma göre Yusuf, bu mekânı sadece mahkûmiyet sürecini geçirdiği bir yer olarak görmemiş, tevhit inancını tebliğ ettiği ve manevî rehberlik yaptığı bir eğitim mekânına dönüştürmüştür. Bu bağlamda bazı müfessirler, Yusuf'un zindan hayatını, yalnızca bir cezalandırma süreci olarak değil, aynı zamanda ilâhî hikmetin tecelli ettiği ve sabrın tezahür ettiği bir dönem olarak değerlendirmektedir.⁵⁷

⁵⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/255.

⁵¹ Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/164.

⁵² Yusuf 12/33.

⁵³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/3779 (109); Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/256.

⁵⁴ Yusuf 12/35.

⁵⁵ Yusuf 12/33.

⁵⁶ el-İsrâ 17/32.

⁵⁷ Zühaylî, *Tefsîrü'l-Vecîz*, 2/335-339.

Kur'an'da ifade edildiğine göre Yusuf, zindana düştükten bir süre sonra kendisiyle birlikte zindana giren Mısır kralının iki hizmetkârı, onun güzel rüya tabir ettiğini görünce, kendilerinin de görmüş olduğu rüyalarını yorumlamasını isterler. Rüyalarını tabir eden Yusuf, onlardan birine asılacağını, diğerinin de zindandan çıkıp eski görevine döneceğini söyler. Bir süre sonra Yusuf'un söyledikleri aynen gerçekleşir. Yusuf, zindandan çıkacağını söylediği arkadaşına kralın yanına döndüğünde, krala kendisinden bahsetmesini ister. Ancak arkadaşı dışarı çıktığında Yusuf'un bu tembihini unuttur ve o, bir müddet daha zindanda kalır.⁵⁸

Rivayete göre aradan yıllar geçer. Bir gün Mısır kralı bir rüya görür ve rüyasının yorumlanmasını ister. Ülkedeki tüm rüya yorumcularına haber salınır ancak bu yorumların hiçbiri kralı memnun etmez. İşte o zaman kralın yanında kendisini anmasını istediği zindandan çıkan kişinin aklına Yusuf gelir. Bu kişi, kralın izniyle zindana gidip Yusuf'tan rüyanın yorumunu öğrenir. Bu yorumu çok beğenen kral "Onu bana getirin." diyerek Yusuf'un zindandan çıkarılmasını ister. Ancak zindandan çıkmayı hemen kabul etmeyen Yusuf'un önceliği, zindandan çıkmadan suçsuzluğunun ispatlanması ve gerçeklerin ortaya dökülmesidir.⁵⁹ Ayetin devamında, kralın gönderdiği elçiye Yusuf: "Efendine dön de ona: Ellerini kesen o kadınların zoru neydi? diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir." demiştir.⁶⁰

Bu ayetle ilgili Bursevî şöyle bir yorumda bulunur: Yusuf burada ya efendisine olan edebinden ya da onun hilelerinden korktuğu için Züleyha'nın ismini söylememiştir. Çünkü Züleyha'nın kendisine kızgın olduğunu bilmektedir. Yusuf, o gün orada bulunan kadınların hakikati anlatacaklarını yani Züleyha'nın kendisine teklifte bulunduğunu ancak onun bu teklifine rağbet etmediğine dair kadınların şehadet edeceklerini umut etmektedir.⁶¹

Ayette geçtiğine göre Yusuf'un, krala elçiyle haber salarak, kadınlarla kendisi arasında geçen olayı ortaya çıkarmak istemesi; kendisini yetiştirip büyüten efendisine ihanet etmediğini ve Allah'ın ihanet edenlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını herkesin bilmesi içindir.⁶² Bu ayet için müfessirler şöyle bir yorum getirir. Eğer Yusuf, zindandan sorgusuz sualsiz çıkarsa, toplumda ve özellikle kralın gözünde hâlâ suçlu olarak görülebilecektir. Ancak bu şekilde Yusuf hem kral ile Aziz'in gözünde hem de halkın nazarında haksız yere zindanda kaldığını ispatlayacak; haset edenlerin de kendisini kralın yanında gördüklerinde, onu mevkisinden etmek için bu konuda kendisi hakkında olur olmaz konuşmalarına mâni olacaktır.⁶³

Buna göre kadınların ellerini kesme olayının yeniden gündeme getirilmesi, onun masumiyetinin açıkça ortaya konmasını sağlayacak ve itibarını geri kazandıracaktır. Yusuf, kendisine atılan iftiranın ve kadınların entrikalarının açığa çıkarılmasını istemiştir. Bu olayın doğru bir şekilde açıklığa kavuşturulması, gerçek suçluların ortaya çıkmasını ve adaletin tecelli etmesini sağlayacaktır. Yusuf'un bu talebi, onun dürüstlüğü, sabrı ve adalet arayışının bir yansımasıdır. Söz konusu ayet, Yusuf'un karakterinin gücünü ve Allah'a olan bağlılığını gösterir.

⁵⁸ Yusuf 12/36-42.

⁵⁹ Yusuf 12/50; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/207.

⁶⁰ Yusuf 12/50.

⁶¹ Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/177.

⁶² Yusuf 12/52.

⁶³ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/339; Zemahşerî, *Keşşâf*, 519; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 2/177; Zühaylî, *Tefsîrü'l-Vecîz*, 2/342.

Ayetin devamında Yusuf'un isteği üzerine kralın, kadınları huzuruna getirttiği belirtilir. Kur'an'da bildirildiğine göre kral, kadınlara, "Yusuf'u elde etmek istediğinizde beklentiniz ne oldu?" diye sorar ve izahta bulunmalarını ister. Kadınlar da: "Haşa! Allah için, biz ondan hiçbir eğrilik görmedik!" derler. Bunun üzerine orada bulunan Züleyha, gerçeği söylemekten başka çıkar yol bulamaz ve der ki: "Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru konuşanlardandır."⁶⁴

Bu ifade Züleyha'nın, Yusuf'un ahlaki olarak tertemiz ve suçsuz olduğunu kesin bir dille kabul edişinin en açık delilidir. Râzî'nin yorumuna göre, Yusuf doğrudan Züleyha'yı isimlendirmemiş, onun yerine "ellerini kesen kadınlar" ifadesini kullanarak Mısır kadınlarını genelleştirmiştir. Bu yaklaşım, Züleyha'nın onurunu korumaya yönelik ince bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Züleyha, bu durumun farkına vararak, Yusuf'un adını anmamasının ardındaki nezaketi anlamış ve buna karşılık kendisinin suçlu olduğunu itiraf etmiştir.⁶⁵ Seyyid Kutub'un yorumuna göre ise Züleyha, "Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onun nefisinden murat almak istemiştim..." sözleriyle, Yusuf'a olan duygusal bağlılığını ve onun kalbindeki yerini hiçbir zaman yitirmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Kutub'a göre Züleyha'nın bu sözleri, Yusuf'un dikkatini çekme ve onun takdirini kazanma belirtisinin, tüm bu süreç boyunca devam ettiğini göstermektedir.⁶⁶ Bu açıklama, Züleyha'nın iç dünyasında yaşadığı duygusal mücadeleyi ve Yusuf'a karşı beslediği derin hislerin etkisini gözler önüne sermektedir. Ancak Züleyha'nın bu itirafına rağmen, Yusuf'a attığı iftirdan dolayı pişman olup tövbe ettiğine dair bir ayet bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı müfessirler: "Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir."⁶⁷ ayetindeki sözleri Züleyha'ya atfetmişlerdir. Bu müfessirlere göre, bu ayetler bir önceki ayetin devamıdır ve bu ifadeler, kralın kadınları sorguladığı sırada söylenmiştir ki; Yusuf bu sırada zindandadır. Ayrıca 52.-53. ayetleri 51. ayetten ayıran belirgin bir ipucu da bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sözlerin kadına ait olduğu düşünülmektedir. Züleyha bu sözlerle, Yusuf'un gıyabında ona ihanet etmediğini ve kendi nefsinin temize çıkarmak istemediğini ifade etmek istemiştir.⁶⁸

Râzî ise bu ayetteki sözlerin Yusuf'a mı yoksa Züleyha'ya mı ait olduğunu belirlemenin zorluğundan bahseder. Ona göre, Züleyha'nın "Gerçek şimdi ortaya çıktı." şeklindeki ifadesi, bu sözlerin devamlılığını ve bütünlüğünü sağlamaktadır. Bu nedenle sözlerin bir kısmını Yusuf'a, diğer kısmını Züleyha'ya atfetmek mantıksız olur. Öte yandan, sözlerin Züleyha'ya ait olduğunu kabul etmek de zordur. 'Çünkü nefis, kötülüğü emredendir. Ancak Rabbimin esirgediği müstesna' ifadeleri, günahattan sakınabilen bir kişiden gelirse anlamlı olur. Bu sözler, nefsini kırmak amacıyla söylenmiş olup, günaha yoğunlaşmış birinin sözleriyle örtüşmez.⁶⁹

Taberî, İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), Mâtürîdî, Zemahşerî ve Nesefî (ö. 710/1310) gibi müfessirler ise Yusuf Suresi 52-53. ayetlerde geçen ifadelerin Yusuf'a ait olduğunu belirtirler.

⁶⁴ Yusuf 12/51.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/3798 (128).

⁶⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/272.

⁶⁷ Yusuf 12/53.

⁶⁸ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 3/227. Ayrıca bk. İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 986; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/276.

⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/3801 (131).

Onlara göre, 51. ayetteki ifadenin Züleyha'ya ait olması, 52 ve 53. ayetlerdeki ifadelerin Yusuf'a ait olmasına engel değildir. Bu müfessirler, ayetlerdeki ifadelerin kime ait olduğunun dolaylı olarak anlaşıldığını ifade eder. Onların görüşüne göre Züleyha'nın itirafının ardından Yusuf şöyle demiştir:

Hemen zindandan çıkmayı istemedim. Olayın kadınlardan sorularak, açıklığa kavuşturulmasını bekledim. Böylece Aziz evde yokken ona ihanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını herkes bilsin. Bu sözleri, nefsimi her türlü hata ve kusurdan temize çıkarmak için söylemiyorum; zira nefis kötülüğü çokça emreder. Ancak Rabbimin merhamet ederek korudukları hariç. Şüphesiz Rabbim çok affedici ve merhametlidir.⁷⁰

Züleyha'nın, Yusuf'un masumiyetini itiraf etmesi, onun pişmanlığının bir göstergesi olabileceği gibi dedikoducu kadınların mahkemedeki itirafıyla şekillenen bir mecburiyetin sonucu şeklinde de düşünülebilir. Zira bu itiraf, Züleyha için bir gönüllü bir pişmanlık ve ahlaki bir yüzleşmeden çok, yaşananların artık örtbas edilemeyecek bir noktaya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bununla birlikte gelen itiraf, Yusuf'un masumiyetini teyit ederek, adaletin tecelli etmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç

İslam inancına göre Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu andan itibaren kıyamete kadar tüm insanlık için her konuda yol gösterici bir rehberdir. Bu ilâhî rehber, insanları doğruya yönlendiren mesajlarıyla sadece bireylerin değil, toplumların da hayatını şekillendirir. Kur'an'da öne çıkan kadın karakterler ise bu rehberliğin bir parçası olarak dikkat çeker. Bazı kadınlar, olumsuz davranışlarıyla birer ibret vesilesi olurken, bazıları ise olumlu özellikleri ve örnek duruşlarıyla insanlığa ilham veren figürler olarak yer alır.

Kur'an'da bahsedilen olumlu karakterlerden biri de Havle bint Sa'lebe'dir. Havle, kocası tarafından İslam'da ilk zihâr uygulanan bir hanım sahabidir. Maruz bırakıldığı bu sorun karşısında problemin çözümü için Hz. Peygambere başvuran Havle, bu konuda kesin bir hüküm gelinceye kadar ısrarla mücadelesini sürdürmüştür. Çünkü Havle, sıkıntısına çözümü ancak Allah ve Resulü'nden bekleyen takva sahibi bir kadındır. Sızlanışı ve ısrarı onun imani hassasiyetine en güzel örnektir. Havle'nin çabası üzerine Mücadele Suresi'nin zihârı hükme bağlayan ilk dört ayeti nazil olmuş, böyle bir durumda neler yapılması gerektiği açıklanmıştır. Havle, davasında hak ve adalet arayışının, cesaretin simgesi olmuştur.

Yusuf Suresi'nde bahsedilen ve Yusuf'un iffetiyle sınanmasının sebebi olan Züleyha ise Kur'an'da olumsuz bir karakter örneği sergiler. Züleyha, Yusuf'a olan tutkulu aşkıyla tanınır ve hikâyesinde, Yusuf'u elde etmek için kararlı bir şekilde mücadele eder. Yusuf'un güzelliğinden etkilenerek ona karşı derin bir arzu besleyen Züleyha, bu arzusun peşinden gitmek için ahlaki değerleri çiğner. Züleyha, Yusuf'u elde etmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş, ancak Yusuf'un Allah'a olan sadakati ve güçlü iradesi, Züleyha'nın planlarını boşa çıkarmıştır. Züleyha'nın mücadelesi, arzuları ve ahlaki değerler arasındaki çatışmayı ve toplumsal baskılara karşı verdiği yanlış

⁷⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Aytekin – Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 5-32; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, 7/2158; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/321-322; Zemahşerî, *Keşşâf*, 520; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 317; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 2/117. Ayrıca bk. Davut Aydın, "Ben Nefsimi Temize Çıkarmam." (Yusuf Suresi 53) Sözü Kime Aittir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/39 (Ağustos 2019), 29-30.

mücadeleyi yansıtır. Züleyha, kendi hatalarını örtbas etmek için iftira ile Yusuf'u zindana attırarak durumu daha da karmaşık hâle getirmiştir. Daha sonra yaptıkları ortaya çıkan Züleyha, gerçeği itiraf etmek zorunda kalır. Sonunda ise Yusuf'un masumiyeti ortaya çıkmış, onun bu yalan mücadelesi de sonuçsuz kalmıştır.

Havle bint Sa'lebe'nin ve Züleyha'nın hikâyeleri, iki farklı karakterin mücadelesini yansıtır. Havle, giriştiği mücadelede adalet arayışı ve hak savunuculuğu ile öne çıkarken; Züleyha, nefsinin esareti ile mücadele eden bir karakter örneği sergiler. Ayrıca her iki hikâye de kendi bağlamları içinde farklı ahlaki dersler sunarak, bireysel ve toplumsal değerler üzerinde düşündürücü etkiler yaratır. Havle'nin hikâyesi hem bireysel hem de toplumsal adaletsizliklere karşı direnme gücünü gösterir. Bu, özellikle hak arama, sabır ve Allah'a güven gibi erdemleri pekiştirir. İnsanlara, adaleti sağlamak için mücadele etme mesajını verir. Züleyha'nın hikâyesi ise insanların beşerî zaaflarının nelere yol açabileceğini ve bu tür duygular karşısında verilen ahlaki sınavların ne kadar kritik olduğunu gösterir. Özellikle bireysel zaafların sonuçlarıyla yüzleşme konusunu ön plana çıkarır.

Sonuç olarak, bu iki farklı kadın karakter, insanlık için hem teşvik edici hem de ibretlik birer mesaj verir; biri adalet ve hak arayışında inancın ve dirayetin gücünü simgelerken, diğeri zaaflarına yenik düşmenin doğuracağı sonuçları kabullenmenin önemini ortaya koyar.

Kaynakça

- Aydüz, Davut. ““Ben Nefsimi Temize Çıkarmam.” (Yusuf Suresi 53) Sözü Kime Âittir?”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/39 (Ağustos 2019). 22-37.
- Ayıntâbî, Mehmed Efendi. *Tefsîr-i Tıbyân*. nşr. Mehmed Tâhir-Hasan Hilmi. 3 Cilt. İstanbul: Âlem Matbaası (Ahmet İhsan ve Şürekâsı), 1318/1900-1901.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. b.y.: Dârü'l-Hicr, 1432/2011.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. b.y.: Matbaa-i Osmaniye, 1329/1913.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân fi tefsîri'l-Kur'an*. 4 Cilt. İstanbul: y.y., 1306/1888-1889.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. nşr. Ebî Turab Âdil b. Muhammed-Ebî Amman İmâd İzzeddîn Abbâs. 8 Cilt. b.y.: Dâru't-Ta'sîl, 1436/2015.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm müseneden 'ani'r-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: y.y., 1417/1997.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Bedâi'u't-tefsîr*. çev. Halil Aldemir vd. 4 Cilt. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2011.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl. *Muhtasar Tefsîr-i İbn-i Kesîr*. sad. & thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, 7. Basım, 1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*. Beyrut: Dâru İbnu Hazm, 1420/2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. nşr. Fethullah Kahraman. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.
- Kandemir, M. Yaşar. “Havle bint Sa'lebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/539. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Kur'an Yolu*. Erişim 11 Haziran 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2020.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. 18 Cilt. İstanbul: Dârü'l Mîzân, 2005-2007.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mukâtil bin Süleymân, Ebû'l-Hasen Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423/2002.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Öztürk, Zehra. “Züleyha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtihu'l- Gayb*. 11 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1425-1426/2005.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, 4. Basım, 1981.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Celâleddîn es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Salâh

- Abdulfettâh el-Hâlidî. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'l Kalem, 2. Basım, 2012.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-. *Taberî Tefsîri*. çev. Kerim Aytekin – Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-. *el-Câmi'u'l-Kebîr* Sünen-i Tirmizî, thk. Merkezü'l-Buhûs ve Tekniyyetü'l- Ma'lûmât. 5 Cilt. Kahire: Dârü't-Ta'sîl, 2. Basım, 1437/2016.
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mücâdile Suresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/438-439. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehreveyn, 1992.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, 3. Basım, 1430/2009.
- Zihni, Mehmed. *Meşâhîrü'n-Nisâ*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1294/1878.
- Zühaylî, Vehbe ez-. *et-Tefsîrü'l-Münîr fi'l-'akîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec*. 15 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 11. Basım, 1432/2011.
- Zühaylî, Vehbe ez-. *Tefsîrü'l-Vecîz ve me'ahü Esbâbü'n-Nüzûl*. çev. Hacı İnan. 4 Cilt. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

10. Yıl

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences